

İSLAMİYETİN TEOKRATİK BİR DEVLET DÜZENİ ÖNGÖRÜP ÖNGÖRMEDİĞİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

*Dr. Nuran KOYUNCU**

ÖZET: İslam'ın ilahi kaynaklı bir din oluşu onu uygulayan devletlerin de teokratik bir düzene sahip olduğu veya olmadığı konusunu yoğun bir şekilde tartışılır hale getirmiştir. Asıl uygulaması ortaçağ Hıristiyan düzeninde görülen teokratik modelin en belirgin özelliği yöneticilerinin ve organlarının ilahi vasıflı olduğu kabul edilen din adamlarından oluşmasıdır. Dolayısıyla bu sistem ruhban adı verilen özel bir zümrenin oluşumuna izin vermiştir. Bu çalışmanın amacı teokrasiye ait bu özelliğin İslam devlet modelinde var olup olmadığının belirlenmesidir.

ANAHTAR KELİMELER: İslami Devlet, Teokrasi, Teokratik Devlet.

I. GİRİŞ

Bu çalışma İslam'ın teokratik bir düzen getirip getirmediğini incelemek amacıyla kaleme alınmıştır. İslam hukukçuları arasında bir devletin gerekli olup olmadığı tartışılırken Batılı müellifler arasında ise İslami devletin yapısı irdelenmektedir¹. Bu bağlamda öncelikle teokrasi nedir sorusunu cevaplanması gerekir. Teokrasi terimi Yunanca "theokratia"dan gelmektedir². Tanrı

* 2006 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku alanında doktor unvanını kazanmıştır.

1 NİYZAZİ Mehmed, "İslam Devleti Teokratik mi?", www.zaman.com.tr, 10.20.2002; PERETZ Don-MOENCH U. Richard-MOHSEN K. Safia, *Islam Legacy of The Past, Challenge of Future*, North River 1984, s. 15-21; PULLAPILLY K. Cyriac, *Islam in the Contemporary World*, Indiana 1980, s. 73.

2 "Grekçe Tanrı anlamına gelen "theos" ile kudret, iktidar anlamlarına gelen "kratos" kelimelerinin birleştirilmesinden meydana getirilmiş bir tabirdir. Yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarına ilişkin bütün devlet gücünün, ancak ilâhî kaynaklı olması halinde meşruiyet ve hukukîlik kazanacağını savunan ve bu gücün sadece Tanrı'nın yeryüzündeki vekiller tarafından kullanılabileceğini öngören teoriyi ifade eder. KADEMOĞLU Mahmud Rifat, "Teokrasi", www.sevde.de/islam_Ans/T/T2/94.htm, 22.09.2005.

düzeni (josephus) demektir³. Her ne kadar farklı algılanmış biçimleri ve yorumları olsa da, teokrasi en yalın anlamıyla "devlet işlerinden bir tür ruhban sınıfının sorumlu olduğu ve devlet işlerinin dini temellere dayandırılmaya çalışıldığı sistem" olarak tanımlanabilir⁴. Teokrasi, kısaca dini hâkimiyet anlamına gelmektedir. Tanrı adına dünya işlerinin din adamlarınca yönetildiği devlet şeklidir⁵. Bu devlette devlet başkanı dini reistir, hatta o dinin kutsal başkanı sayılır ve ona itaat Tanrı'ya itaattir⁶.

Teokrasinin tarihi gelişimine göz atıldığında Hıristiyan devletlerine özgü siyasi bir kavram olarak Batı devletlerinde uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Kaynağını Hıristiyanlıkta bulan teokratik devlet, papa, papaz ve kilise hâkimiyetine dayanmaktadır. Aslında teokrasi Hz. İsa'nın tebliğlerinde yoktur. Bu noktada Hz. İsa "öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a ve Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya ödeyin" diyerek siyasal otoriteye yeniden bir görev atfeder⁷. Hz. İsa'nın ölümünü izleyen ilk dört yüzyıl içinde Hıristiyanlık çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Roma'da Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle birlikte Hıristiyanlık ortaçağ kilisesinin siyasal iktidarını savunan bir teolojiye doğru yelkenlerini açmıştır⁸. Bu esnada kilise ile devlet birleşmiştir⁹. Hıristiyanlık halkın papazlara gösterdiği saygı ve bağlılık karşısında, din adamlarının (kilisenin) her türlü iktidarı ellerinde tutmak için oluşturdukları bir idare şekli halini almıştır. Bu idare şekli ise ruhban sınıfına kayıtsız şartsız teslimiyeti beraberinde getirmiş, zamanla ruhani reislerin

³ İlk önce, bir Yahudi bilgini olan Flavius Josephus (Kudüs, 37-100) tarafından, Yahudilerin büyük hahamlarca yönetildiği siyasî rejimlerini isimlendirmek için kullanıldığı sanılmaktadır." KADEMOĞLU, "Teokrasi", www.sevde.de/islam_Ans/T/T2/94.htm, 22.09.2005.

⁴ www.Wikipedia.com, 8 Nisan 2008.

⁵ BERKES Niyazi, Teokrasi ve Laiklik, İstanbul 1997; HATEMİ Hüseyin, İslam Hukukunda Devlet Yapısı, İstanbul 1970, s. 48-49; YOUSIF Ahmad, "Islam, Minorities and Religious Freedom: A Challenge to Modern Theory of Pluralism", Journal of Muslim Minority Affairs, vol. 20, no. 1, 2000, s. 30 vd.

⁶ ARMAĞAN Servet, "Teokrasi Ne Demektir II", <http://profservetarmagan.blogcu.com/2230098/>, 1.2.2007.

⁷ Matta, 22/21, (naklen TANNENBAUM Donald-SCHULTZ David, Siyasi Düşünce Tarihi- Filozoflar ve Fikirleri-, (çev: DEMİRCİ Fatih), Ankara 2006, s. 111-115).

⁸ TANNENBAUMSCHULTZ, s. 111-115.

⁹ MCLLWAIN Charles Howard, The Growth of Political Thought in the West, New York 1932, s. 146.

tahakkümüne dönüşmüştür¹⁰. İsa Peygamberin havarilerinden olan Saint Paul'un "bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir" sözü o dönemde kralların iktidarlarını doğrudan doğruya Tanrı'dan, onun kutsal iradesinden aldığı inancının hakim olduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim yüzyıllar boyunca mutlak hükümdarların iktidarlarını hep bu "ilahi hak" düşüncesine dayandırarak sürdürdükleri görülmektedir¹¹.

II. İSLAMİYET VE TEOKRASİ

Bir kısım araştırmacılar özellikle Batılı bilginler, İslamiyet'in de Hristiyanlık gibi teokratik bir düzen getirdiğini ileri sürmüşlerdir¹². Burada dayatılan temel nokta hükümlerinin Allah'a ait olması ve elçisi Hz. Muhammed'in de din ve dünya işlerinin yeniden düzene koymak için gönderilmiş olmasıdır¹³. Kurulan devletin amacının da din ve dünya işlerini düzenlemek olduğu söylenmiştir¹⁴.

Önemle vurgulanmalıdır ki çerçevesi ayet ve hadislerle çizilen bir siyaset teorisi veya devlet modeli İslamiyet'te yoktur¹⁵. İslam bu alanda yalnızca

¹⁰ TANNENBAUM-SCHULTZ, s. 111 Fvd.

¹¹ KAPANİ Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara 2006, s. 75.

¹² Pullapilly İslam devletinin teokratik yapısını vurgulamaktadır. PULLAPILLY, s. 73; PERETZ-MOENCH-MOHSSEN, s. 15-21.

¹³ Hz. Peygamberde Allah vergisi nitelikler bulunmakla birlikte onun olağanüstü yetenekleri ve siyasi yetkileri yoktur. Kendisi de herkes gibi bir insandır, İbrahim, 14/10-11; Kehf, 18/110; Fatiha, 1/6; BROHI A.K., "Essential Prerequisites for an Islamic State", *Islamic Order*, vol. 6, no. 1, Karachi 1984, s. 81.

¹⁴ "Devlet yönetiminin dinsel kurallara dayalı oluşu görüşü bir başka deyişle din ve devlet işlerinin iç içe girmiş olması İslami devlet biçiminin "teokratik" olduğu görüşünün ileri sürülmesine neden olmuştur. Eğer teokrasiden kastedilen devletin dinsel kurallara göre yönetilmesi ise, bu anlamda İslami devlet teokratiktir. Yok, eğer teokrasiden din adamlarının yönetimi-ki batılı anlamda teokrasiden anlaşılacak budur-kastediliyorsa, İslam devletinin teokratik olduğunu söyleyemeyiz." HATEMİ, s. 48-49; Batılı anlamda Teokrasi İslam'a yabancıdır. Çünkü İslam'da din adamları sınıfı olmadığı gibi Tanrı adına konuşan ve emirler veren bir kilise de yoktur. GARUDY Roger, *İslam'ın Vaat Ettikleri*, (çev. UZEL Neziha), İstanbul 1983, s. 91; ÖZÇELİK Selçuk, "İslam'da Devlet Müessesesinin İnkişafı", *İÜHFM*, İstanbul 1955, c. XX, sy. 1-4, s. 4-5; ALDIKAÇTI (Orhan), *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul 1982, s. 11-12; KUBALI Hüseyin Nail, *Anayasa Hukuku Dersleri – Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler-*, İstanbul 1971, s. 115; UDEH, *İslam*, s. 83;

¹⁵ EL-ARABİ Abdullah, *İslam'da Yönetim Sistemi*, (çev: GÜZEL Süleyman), İstanbul 1991, s. 124-125;

adalet, yönetimin şûra esasına dayanması gibi bir kısım temel ilkeleri belirtmekle yetinmiştir¹⁶. Tarihte örnekleri bulunan siyaset teorileri ve devlet modelleri ilahi (teokratik) değil, beşeridir. İslam tarihinde görülen hanedanlıklar ve devletler, genellikle daha evvel mevcut bulunan (Sasani Devleti gibi) örneklerine göre şekillenmiş ve örgütlenmiştir¹⁷. Her ne kadar İslamiyet açık bir devlet modelini öngörmemiş olsa da İslam hukukunu esas alan ve uygulayan devlet İslami devlettir. İslami devlet modelinin teokratik bir düzen öngörüp öngörmediğinin tespiti ise teokratik devlet özelliklerinin bu devlet modelinde var olup olmadığının belirlenmesiyle yapılabilir.

Bu bağlamda öncelikle İslami devlet ile teokratik devleti kavram olarak karşılaştırabiliriz. Dini (İslami) devletlerde, bir din veya mezhebin hükümlerinin icrası ve korunması o devletin organlarının vazifesi olarak kabul edilmiştir. Dini devletin organları din adamlarından oluşmamış olabilir. Teokratik devlette ise devlet başkanı da dahil yasama, yürütme ve yargı organları din adamlarından oluşmuştur. Böylece oluşan devletin fonksiyonları da tamamıyla o dinin hükümlerine uygun olarak icra edilmek durumundadır.¹⁸ Anlaşılacağı üzere İslami devlet, kavram olarak teokratik devletten farklı manalar içermektedir. Her ne kadar İslami devlet modelinde teokrasi de olduğu gibi dini hakimiyet söz konusu olsa da ruhban adındaki ayrıcalıklı sınıfın varlığı kabul edilmemektedir¹⁹.

Teokratik devlette siyasi otorite ve dini otorite birbirine kaynaşmıştır. Devlet başkanı aynı zamanda o dinin kutsal başkanı veya peygamberi kabul edilir²⁰. İslam devletinin teokratik yapıya sahip olduğunu düşünmeye iten temel sebeplerden birisi, hilafet makamının teokratik düzendeki dini otoriteyi andırmasıdır. Bu noktada hilafet makamının teokratik düzende olduğu gibi ilahi bir nitelik taşıyıp taşımadığını belirlemek gerekir. İslam hukukçuları hilafeti değişik şekillerde tarif etmişlerdir. Bu tanımlardan birisinde hilafet “Hz. Peygamberin halefi olarak dini ve dünyevi meselelerde bütün Müslümanları temsil etmek” olarak tanımlanırken bir diğerinde “Müslümanlar

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. KOYUNCU Nuran, İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Şura, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2006.

17 ULUDAĞ Süleyman, İslam-Siyaset ilişkileri, İstanbul 1998.

18 ARMAĞAN, “Teokrasi Ne Demektir II”,
<http://profservetarmagan.blogcu.com/2230098/>.

19 HATEMİ, s. 48-49.
ERDOĞAN Mustafa, Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji, Ankara 1995, s. 182;
ARMAĞAN, “Teokrasi Ne Demektir II”,
<http://profservetarmagan.blogcu.com/2230098/>.

üzerinde umumi tasarruf hakkına sahip olma yetkisi” şeklinde tanımlamıştır²¹. İlk tanımda halifenin Hz. Peygamber’e halef olma ve Müslümanların temsilcisi olma vasfı vurgulanmıştır. Diğer tanımda ise halifenin umumi tasarruf hakkından bahsedilmiştir. Buradaki tasarruf ifadesi teokratik düzende dini liderin ilahi olduğu kabul edilen yetkilerine yaklaşmakta ise de İslam’ın halifeye sınırlı yetkiler tanınması ve hata yapması mümkün bir beşer gözüyle bakması bu kanyı zayıflatmaktadır²². Diğer taraftan teokrasiye ait, dini lidere kayıtsız şartsız teslimiyet, İslamiyet’te söz konusu değildir. Teokratik düzende dini lider Allah’ın yetkilerini paylaşan ilahi bir kişiliktir. İslami yönetimde ise halifenin Allah’ın yetkilerini paylaşması söz konusu olmayacağı gibi bu şirk olarak nitelendirilir. Kaldı ki dinî emirleri ihlal edip, şer’i hukuktan ayrılan veya adil olma vasfını yitirip, zulme sapan halife görevinden hal edilir²³. Bütün bunlar da halifelerin Papa gibi uhrevi bir nitelik taşımadığının göstergeleridir.

Bu çerçevede değinilmesi gereken bir diğer önemli konu ise İslamiyet’teki nübüvvet makamıdır. Çünkü Nübüvvet, Allah’ın Şeriatını insanlara tebliğ üzere vahiy yoluyla alınan makamın adıdır. Bu durumda nübüvvet, teokrasi düzeninin dini temsilcisi aynı zamanda devletin de yöneticisi kabul edilen kişiyle özdeşleştirilebilir. Ancak Nebi’nin teokratik devlet liderinden ayrılan ve ön plana çıkan özelliği vahiy yoluyla aldığı Şeriatı uy-

21 Tanımlar için bkz. CİN Halil-AKGÜNDÜZ Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, c. 1, Konya 1995, s.170.

22 “Halife, Hristiyan dünyasında olduğu gibi dini bir reis değildir.” KAZICI Ziya, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri tarihi, İstanbul 1999, s. 79; “Bir hükümet reisinin dini şeraiti tatbik ve infaz etmesiyle, dinen kendisine verilen saltanat (hükmetme) kuvvetinin arasını ayırmak lazımdır. İslam’da, hiçbir hükümet reisinin semadan aldığı dini bir saltanat kuvveti yoktur. Bir hükümet reisi ancak Müslüman halkın tam bir hürriyet içinde yaptığı seçim neticesinde başa geçer. Seçimle devletin başına gelen kimse şeriatın emirlerini infaz etmek suretiyle hükümrân olur. Müslümanların ekserisi ona rıza göstermezse tabiatıyla seçilemez. Ekseriyetle seçildiği takdirde Allahın şeriatını tatbik etmezse dinlenmez.” KUTUB, İslamda Sosyal Adalet, (çev: TUNAGÜR Yaşar-MANSUR Adnan), İstanbul 1968, s. 133; Zaten hilafet de dünyevî bir kurumdur.” SHOIL Muhammad, Administrative& Cultural History Of Islam, Lahore 1992, s. 8-9; SANHOURY A, Le Califat, Paris 1926, s. 38; ABDURRAZZIK Ali, İslamiyet ve Hükümet, (çev: ÖMER Rıza), İstanbul 1346, s. 24/95;el-MEVDUDİ, Hilafet ve Saltanat, (çev: GENCELİ Ali), İstanbul 1966, s. 34; KARAMAN Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, c. 1, İstanbul 1986, s. 83; HATEMİ, Devlet, s. 48-49; GARUDY, s. 91; NİYAZİ, İslam Devleti, www.zaman.com.tr,

23 KARAMAN, c. I, s. 139.

gulaması değil, tebliğidir. Ayet-i Kerime'de "**Resule düşen ancak apaçık tebliğdir**"²⁴ buyrulmaktadır. Nebinin veya Resul'ün, Allah'ın kendisine bildirdiği esasları uygulaması şart değildir. Musa, İsa, İbrahim Nebi ve Resul olmalarına rağmen bizzat kendileri, getirdikleri hükümleri uygulama alanına geçirememişlerdir²⁵. Şunu da belirtmek gerekir ki Hz. Muhammed aynı zamanda getirmiş olduğu hükümleri uygulayan bir yönetici olmuştur. Ayet-i Kerime'de "**ve onlar arasında Allah'ın indirdikleri ile hükmet/yönet**"²⁶ buyrulmuştur. Dolayısıyla İlk bakışta Hz. Muhammed'in hem ilahi kaynaklı bir makamın hem de beşeri bir makamın sahibi olması teokratik bir düzeni çağrıştırdığı düşünülebilir. Halbu ki Hz. Muhammed'in devlet başkanlığı ile ilgili görevlerini ifa ederken ayrı bir yol izlediği, bu makama uygun olarak yaptığı tasarruflarının bir peygamber olarak yaptıklarından farklı olduğu anlaşılmaktadır²⁷. Şöyle ki; İslami yönetimin esaslarından birisi de şûra prensibidir. "Onları işleri aralarında şura iledir" Ayet'iyle yöneticilere devlet meselelerini ehil kimselerin görüşlerini alarak çözme yükümlülüğü getirilmiştir²⁸. Hz. Muhammed nebi vasfı taşımasına rağmen bu prensibi bizzat uygulamıştır. Nitekim Uhud savaşından önce Müslümanları mescide toplamış ve Medine'de mi savaşalım, yoksa dışarıya mı çıkalım diye onlarla müşavere etmiştir, çoğunluk Medine dışına çıkma görüşüyleyken, kendisi ise çıkmama düşüncesinde olmuştur. Fakat çoğunluğun görüşüne uygun hareket ederek Medine'nin dışına çıkmış ve Medine dışında savaşmıştır²⁹. Nihayet Hz. Muhammed, nebi olmasına rağmen insanlardan yönetim hususunda biat almıştır. O'nun aldığı biat nübüvvet üzerine bir biat değil yönetime dair alınmış bir biattir³⁰.

24 Nur: 54 .

25 TAKIYYUDDİN EN-Nebhani, "İslam Devleti Teokratik bir Devlet Değildir", www.hilafet.com. s. 1.

26 Maide: 49 .

27 "Ben ancak bir beşerim. Hasım bana gelir ve olur ki sizden biriniz diğerinden daha belîğ konuşabilir. Ben de onun doğru sözlü olduğunu sanırım da buna göre onun lehine hüküm veririm. Her kime bir müslümanın hakkını verecek olursam aldığı şey ancak ateşten bir parçadır. Bunu ister alsın isterse bıraksın Buhari, 2278, 6645.

28 Şûra, 42/38; ASLANGÜL Halil, "İslam'da Meşveret", Sebilurreşad, c. VII, sy. 197, İstanbul 1955, s. 341; CEYLAN H. Hüseyin, "İstişare", İslam, c. 2, sy. 13, Ankara 1994, s. 297; BABİLLİ Mahmud, Eş-Şûra Fi'l-İslam, (çev: ARMAĞAN Nihat-ÇOBANBEYLİ Kemal), İstanbul 1972, s. 26.

29 KOYUNCU, s. 45 vd.

30 KALLEK Cengiz, "Biat", TDVİA, s. 120-122.

Hız. Muhammed üstlenmiş olduğu yönetim makamını vefatı ile bırakmış ve kendisine Müslümanlardan birisinin halef olmasını istemiştir. O halde halifelik, yönetim hususunda İslam hükümlerini uygulamak için Hız. Muhammed'e halef olmaktır, nübüvvette onun yerine geçmek değildir³¹. Dolayısıyla Halifelik, nübüvvetten farklıdır. Nübüvvetin aksine Halifenin İslami kaynaklarda en çok üzerinde durulan görevleri, İslâm dinini insanlara uygulamak ve yaymaktır. Her ne kadar Nübüvvet Allah'ın dilediğine verdiği ilahi bir makam olsa da Halifelik insanların biati ile belirlenen beşeri bir makamdır. Müslümanlar aralarında diledikleri kimseleri halife olarak seçebilirler. Sonuç olarak halifelik nübüvvet/peygamberlik müessesesinden farklıdır ve teokrasi düzeninin liderleri gibi de ilahî bir vasıf taşımamaktadır.

Hıristiyanlıkta Papanın şahsı kutsaldır, Tanrı adına kanun yapıp yine onun adına kanunları değiştirebilmektedir. Onun yanılmaz olduğuna inanılır, Hıristiyanların kaderi ona terk edilir ve böylece teokratik bir düzen oluşur. İslamiyet'te ise her şeyden önce ilahi emirleri sadece kendilerinin okuyup anladığı bir din adamları (ruhban) sınıfı yoktur³². İslamiyet bütün insanlığa hitap eder ve bu din bir zümrenin okuyup anlaması ve yorumlaması için değildir, evrensel bir nitelik taşır. İslam Halifesi bir beşer olması sebebiyle hata yapması da mümkündür. Herhangi bir insanda görülmesi mümkün olan yanılma, unutma, vs. onda da görülebilir. Nitekim Hız. Muhammed imamın (halifenin) hata etmesinin mümkün olduğunu bildirmiştir³³. Yine belirttiği-

31 KETTANİ Muhammed Abdullhay, Hız. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar, (çev. ÖZEL Ahmet), c. I, İstanbul 1990, s. 81; CRANE P-HİND S M, "God's Caliph: Religious Authority in the First Centuries of Islam, Cambridge 1986, s. 5 vd; LAMBTON A.K.S., "Justice in The Medieval Persian Theory of Kingship", *Studia Islamica*, vol. XVII, Paris 1962, s. 91-119; MARLOW Louise, "Kings, Prophets and the Ulema in Mediaeval Islamic Advice Literature", *Studia Islamica*, vol. 81, Paris 1995, s. 101; TAKIYYUDDİN EN-Nebhani, s. 1.

32 "İslamiyet, Hıristiyanlıkta kilise teşkilatındaki "iklirós heyeti" gibi hükmeden bir heyet tanımaz. İslami hükümler muayyen heyetlerin tertip edecekleri hükümler değildir. İslam'da her hüküm Allahın vazettiği İslami şeraite göre tenfiz olunur. Hangi din olursa olsun, dini hükümetin manası, hükümleri muayyen bir heyet tarafından tertip edilen bir idare şekli ise, İslamiyet bunu katıyetle red eder. Zira İslam'da hükümlerin tenfizi için İslami kanunlardan fazlasına ihtiyaç yoktur. İslami kanuna uygun olarak infaz edilen her hüküm islamidir." KUTUB, Adalet, s. 133; NİYAZİ, İslam Devleti, www.zaman.com.tr,

33 "Şüphesiz ki imam bir kalkandır. Onun arkasında savaşılır ve onunla korunulur Eğer Aziz ve Celil olan Allah'tan korkmayı/ takvayı emreder, adalet yaparsa bundan dolayı onun için bir ecir söz konusudur. Eğer başkasıyla emredecek olursa bundan dolayı da onun

miz üzere yöneticilerin devlet yönetimiyle ilgili önemli kararlarda tek başına hareket etmeyip müşavere hükmüne riayet etmeleri de gerekmektedir³⁴.

İslam devletinin teokratik bir düzen öngördüğüne ilişkin kaniya ilk halifelerin dini konulardaki otoritesi de sebebiyet vermiş olabilir. Çünkü bu dönemin en çarpıcı özelliği halifelerin İslam hukukunun oluşumunda, doğrudan ve birinci derecede rol almaları ve toplu içtihad faaliyetidir³⁵. Ancak vurgulamak gerekir ki İlk Halifelerin dini konularda otorite sahibi olmaları, halife (devlet başkanı) olmalarından kaynaklanmamıştır. Onlar uzun süre Hz. Peygamber'in yanı başında, yakınında bulunmuşlar ve dini de en iyi şekilde öğrenmiş ve yaşamışlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin ölümünden sonra Müslümanların sorunlarının çözümünde onların reylerinin esas alınması doğaldır. Buna rağmen bu kişiler çoğu meselede Müslümanların icmama başvurmuşlardır. İlk halifelerin, hukukçu sahabenin görüşlerine büyük önem verdikleri görülmektedir. Sonraki dönemlerde toplu içtihad faaliyetine Hane-fi mezhebinin ilk oluşum süreci dışında rastlanmamaktadır³⁶. Hz. Ömer'in devlet meselelerini ilgilendiren her türlü kararı, şûra heyetiyle birlikte aldığı bilinmektedir³⁷. Ayrıca O, ortaya çıkabilecek hukuki problemlerin şûra edi-

aleyhine (günah kazanmak) söz konusudur. Müslim, 3428 ; "Gücünüz yettiğince Müslümanlardan hadleri uzaklaştırmaya çalışınız. Eğer onun için bir çıkar yol varsa, onu serbest bırakınız. Çünkü imamın affetmek hususunda hata etmesi, cezalandırmakta hata yapmasından daha hayırlıdır". Tirmizi, 1344.

34 ASLANGÜL, s. 197; BABİLLİ, s. 26; TAKIYYUDDİN EN-Nebhani, s. 1.

35 CİN-AKYILMAZ, Hukuk Tarihi, s. 71.

36 AYDIN M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 2001, s. 47.

37 Hz. Ömer'in yapmış olduğu bir konuşma şu şekilde aktarılmaktadır: "Ey insanlar! Size anlatmak istediğim şudur: emanet olarak uhdeme tevdi ettiğiniz devlet işlerini yürütebilmem için benimle iş ortaklığı yapacaksınız. Ben de sizin gibi bir insanım. Bugün, sizin haklarınızın aynına sahip bulunduğumu, sizinle müsavi olduğumu söylemek isterim. İsterseniz benimle ayrı fikirde olabileceğiniz gibi ayrı düşüncede de bulunabilirsiniz. Ben size, ille de benim arzularına uyacak ve benim dediğimi yapacaksınız, demek istemiyorum." İmam Ebu Yusuf, Kitab ül-Hirâc, s. 25, (MEVDUDÎ, Hilafet'den naklen, s. 97); "Kadisiye savaşında, Hz. Ömer bizzat ordusunun başında bulunarak düşmana karşı savaşmak istemiştir. Bunun için gerekli hazırlıkları yaparak ordusuyla birlikte harekete geçmiştir. Ancak Medine çıkışında ashabın ileri gelenleri, Halifenin Medine'de kalması gerektiğini ve yeni bir komutan seçilmesini istemişlerdir. Bu durum, şûra heyetinde tartışmaya açılmış ve neticede Hz. Ömer'in merkezde kalması benimsenmiştir". ŞAHİN Mustafa, Hz. Ömer Döneminde Şûra –Danışma Meclisi-, Bursa 2002, s. 11; Bir başka örnek: "Hz. Ömer yolda bir kimse ile karşılaşmış ve ona: Ne yaptın? Diye sormuş. Adam

lerek çözüme kavuşturabilmesi için belli sayıdaki hukukçunun Medine dışına çıkılmalarını bile yasaklamıştır. Böylece birçok hukuki problem hemen hemen bütün sahabenin katılımıyla istişare edilmiştir³⁸. Eğer onlar da papalık gibi yanılmadıklarına inanmış olsalardı, sahabelerin görüşlerini almaya gerek duymazlar kendi reyleriyle hareket etmekten de kaçınmazlardı. İcma, İslami yorumların kişisel bir tabu haline getirilmediğini göstermektedir³⁹. İlk halifelerin bu tutumu, İslamiyet'in teokratik bir devlet düzeni öngörmediğinin tartışmasız bir delilidir⁴⁰.

Yanılmaya yol açan diğer bir sebep de İslami devlette cumaları hutbede halifenin adının okunmasıdır. Cuma günleri hutbede halifenin adı, uhrevi bir makamı işgal ettiği için değil, İslam devletlerinde bir hâkimiyet sembolü olarak görüldüğü için okunur⁴¹. Hutbe okunması Türk İslam devletlerinde hükümdarlığın geleneksel bir unsurudur⁴². Uhrevi görev naslarla verilir. İslamiyet tamamlandıktan sonra yeni uygulamalarla uhrevi bir görevin verilmesi mümkün değildir. Sonra oluşanlar gelenektir. Tarihe bakıldığında Türk-İslam devletlerinde hükümdar kim ise, mesela Tuğrul Bey'in, Orhan Gazi'nin veya Fatih'in adının okunduğu görülmektedir⁴³.

Son olarak teokrasinin zıddı olan laiklik kavramı üzerinde durmak gerekir. Laik devletin özellikleri dinde baskının olmaması, devletin inanç farkını gözetmeden bütün vatandaşlarına eşit muamele yapması, din ve vicdan öz-

H. Ali ve Zeyd b. Sabit benim hakkımda şöyle hükmetti dedi. Hz. Ömer, Ben olsam başka türlü hükmederdim cevabını verince adam, devletin yetkisi sendedir. Bildiğin gibi hükmetmekten seni alıkoyan şey nedir ki? Sorusunu sorunca Hz. Ömer, Eğer bu hükmü Allahın kitabı ve Resulünün sünnetinde görseydim, senin dediğini yapardım. Fakat bu benim kendi görüşümdür. Görüş açıklamada ise bütün ashab aynı derecede hakka sahiptir, bu hakka müdahale edilemez" buyurdu. YAVUZ Yunus Vehbi, İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü, İstanbul 1994, s. 74; KANDEHLEVİ Muhammed Yusuf, Hayatü's Sahabe, (çev: GÜLLE Sıtkı), c. 46, İstanbul 1996, c. 1, s. 388-389.

38 Bu kurul Abd al-Rahman b. Awf, Uthman b. Affan, Ali b. Abi Talib, Sa'd b. Abi Waggas, Talhah ve al-Zubayr'dan oluşmaktadır. FARUQI Muhammed Yusuf, "İjtihad: An Overview of Some Of its Methodologies", Hamdard Islamicus, vol. XXV, no. 4, Pakistan October-December 2002, s. 11.

39 MUMISA Michael, Islamic Law Theory&Interpretation, USA 2002, s. 34 vd.

40 NİYAZI, İslam Devleti, www.zaman.com.tr,

41 NİYAZI, İslam Devleti, www.zaman.com.tr,

42 KAFESOĞLU İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul 1999, s. 367-369.

43 ÖZBİLGİN Erol, Osmanlı Hukukunun Yapısı, İstanbul 1985; s. 44-45; NİYAZI, İslam Devleti, www.zaman.com.tr,

gürlüğünü güvence altına alması, siyasi işlere ve kamu yönetimine din adamlarını veya din adamları sınıfını (İslam'da böyle bir sınıf yoktur) karıştırmaması şeklinde sıralanmaktadır⁴⁴. Bu unsurların hiçbiri teokratik düzen ile bağdaşmamaktadır. Her ne kadar günümüzün laik sistem anlayışı hukuk kurallarının kaynağını tamamıyla beşeri iradede bulduğunun kabul edilmesiyle İslam devlet anlayışından ayrılsa da İslamiyet'in dinde zorlama yoktur, din ve vicdan özgürlüğü⁴⁵ gibi bir kısım temel ilkelerinin laik devletin gereği olan inanç hürriyetiyle örtüştüğü de bir gerçektir. Unutmamak gerekir ki laiklik, kilisenin ve ruhban adı verilen din adamları sınıfının iktidarı ele geçirecek devlet örgütü içinde ayrıcalıklı mevkiler işgal etmeleri, halkı baskı altında tutmaları neticesinde tepki olarak ortaya çıkmıştır⁴⁶. Şu halde laiklik yaşanan siyasi ve sosyal şartların etkisiyle ortaya çıkmış, ortaya çıktığı Batılı toplumlara ve halklara göre de farklılık göstermiştir⁴⁷. Eğer teokrasiye ait baskı ve sömürü İslam devletlerinde bulunsaydı orada da bu veya benzeri

44 GÖZLER Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Bursa 2000, s. 137 vd; ÖZBUDUN Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2005, s. 54-58; En yaygın hukuki tanımı, devlet ile din işlerinin ayrılmasıdır. Devlet, bir dine inanıp inanmama meselesini özel bir problem sayar, fertlerinin sadece maddi yönüyle ilgilenir, kendisi devlet olarak hiçbir dini taşımaz, hiçbir dini ayine iştirak etmez, fakat fertlerin her türlü dini serbestliklerini kabul eder. Devlet, dini esaslara dayanan kanunlar yapamayacağı gibi, bütün dinlere eşit mesafede durur ve hiçbir şekilde dinlerin ibadet hüküm ve kurallarına müdahale edemez. Bununla birlikte dinlerin amme düzenini bozacak davranışlarını da önlemekle yükümlüdür. www.Wikipedia.org/Laiklik, 15.04. 2008.

45 Bakara, 2/256; Medine anayasasınının 25. maddesinde "Yahudilerin dini kendine, Müslümanların dini de kendilerinedir" denilmek suretiyle gayrimüslimler için din ve vicdan hürriyeti açıkça ortaya konulmuştur. AYDIN M. Akif, "Eski Hukukumuzda Gayrimüslimlerin Din ve Vicdan Hürriyeti", İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları, İstanbul 1996, s. 230; ARMAĞAN Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Ankara 1987, s. 118-119; GÖZLER, s. 148.

46 Erdoğan eserinde Laikliğin bir tepki olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. ERDOĞAN Mustafa, Anayasal Demokrasi, Ankara 1999, s. 238; Eskiçağlardan beri din, insanların günlük yaşamında, toplumsal düzende ve devlet yönetiminde etkili oldu. Özellikle Hıristiyanlık Avrupa'da ortaçağ sonlarına kadar her alanda söz sahibiydi. Papalar krallara hükmedebiliyor, papaz, rahip, ya da keşiş gibi din adamları Hıristiyan dininin kurallarına göre insanların yaşamını yönlendiriyorlardı, www.Wikipedia.org/Laiklik, 15.04. 2008; ULUDAĞ Süleyman, "Osmanlılarda Din-Devlet İlişkisi", Köprü Dergisi, Kış 99, sy. 65, s. 118-123; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, "Laiklik", İstanbul 1986.

47 ERDOĞAN, s. 238; ULUDAĞ, s. 118-123.

kavramların ortaya çıkması muhtemeldi.

III. SONUÇ YERİNE

Yukarıdaki bilgiler ışığında şu sonuçlara varılmıştır:

1. İslami devlet, kavram olarak teokratik devletten farklıdır. İslami devletin yöneticilerinin ve devlet organlarının teokratik düzende olduğu gibi din adamlarından oluşma zorunluluğu yoktur.

2. Batılı teokrasilerde din adamlarının ya da hükümdarın günahları affetme, aforoz etme, takdis etme gibi yetkileri varken, İslam devletinde böyle ayrıcalıklı bir sınıfa yer verilmemiştir.

4. İslam devletinin başında bulunan halifeler ilahi bir sıfatla bu makamın sahibi değildirler aksine halifelerin biat yani seçim ile belirlenmeleri esastır. Ayrıca devlet yönetiminde meselelerin müşavere edilerek karara bağlanması İslam'ın temel ilkelerindedir. Kaldı ki dinî emirleri ihlal edip, şer'i hukuktan ayrılan veya adil olma vasfını yitirip, zulme sapan halife görevinden hal edilir. Bütün bunlar da halifelerin Papa gibi uhrevi bir nitelik taşımadığının göstergeleridir.

4. Hz. Muhammed'in nübüvvet makamının sahibi olmasına rağmen devlet yönetiminde nebi vasfı dışında hareket etmesi, İlk halifelerin de Hz. Muhammed'in yaptığı gibi müminlerin görüşlerine değer vererek şûra hükmünü bizzat uygulamaları İslam'ı teokrasiden uzaklaştırmaktadır.

5. Dinde zorlama yoktur ve din ve vicdan özgürlüğü gibi temel prensiplere sahip olmasıyla da İslamiyet teokrasiden ayrılmaktadır.

Şu halde belirli bir devlet modeli ya da siyaset teorisi üzerinde bile durmayan İslam'ın illa ki bir modele referans olması gerektiği düşünülecekse, bunun kendine has bir kısım özelliklere sahip nevi şahsına münhasır bir sistem olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.